

UDK 811. 161.2'281'34

UDK 811'34

Izvorni naučni rad

Ганна МАРТИНОВА (Черкаси)

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
ganmart@meta.ua

ФОНОЛОГІЧНИЙ ОПИС ДІАЛЕКТУ: ДО ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЇ ГОВІРОК

У статті висвітлено загальні теоретичні й методологічні засади системного вивчення фонологічного і фонетичного рівнів діалектної мови загалом та їхнє практичне застосування для типології середньонадніпрянських говірок.

Відзначено, що повноту фонологічного та фонетичного аналізу забезпечили: нове джерельне підґрунтя – відповіді на фонологічну й фонетичну частини питальника ЗЛА і фонозаписи та їхня текстова репрезентація для уточнення й конкретизації матеріалу під час його опрацювання; згущення мережі обстежених говірок (346); поєднання структурного аналізу з представленням в ареалогічній проєкції та використанням методик моделювання фонологічних систем говірок і лінгвістичної статистики.

Такий підхід дав змогу укласти характеристики мікросистем середньонадніпрянських говірок шляхом уточнення інвентарю голосних і приголосних фонем, вирізнення системи опозицій, установлення специфіки їхньої репрезентації у звуковій структурі слова залежно від позиції, виявити функціональну навантаженість голосних і приголосних фонем та синтагматичні характеристики.

Синтез парадигматичного й синтагматичного аспектів дозволив дослідити фонологічну систему середньонадніпрянського говору, що належить до південно-східного наріччя української мови, як цілісний об'єкт, в основі структурної організації якого фонемні опозиції, виокремлені за різними диференційними ознаками.

Такі методологічні засади дослідження уможливили виявлення різних типів структурної організації вокалізму і консонантизму та відповідно різних типів говірок, що є ареальними опозитами і репрезентують внутрішню діалектну диференціацію.

Ключові слова: *середньонаддніпрянський діалект, фонологічна і фонетична системи, системний аналіз, опозиція, нейтралізація, архіфонема, типологія, ареальна диференціація*

Комплексне вивчення різних діалектних зон слов'янського континууму, повний опис говіркових мікросистем та їхня типологічна характеристика залишається актуальним напрямом сучасного мовознавства не тільки з огляду на важливість таких свідчень для різних галузей наук про людину, а й тому що традиційне мовлення та життєвий досвід носіїв говірок незабаром можуть бути втрачені назавжди. Для збереження цієї інформації необхідні уніфіковані описи вокалізму і консонантизму окремих говірок і діалектів, що забезпечує об'єктивність і повноту вивчення говіркових мікросистем, стає ґрунтом для їхньої типології.

Типологічну фонологію заснували представники Празької школи, а вплив її для типології фонологічних систем великої кількості мов М. Трубецької (Трубецкой 1960). Перші спроби дослідження способів структурної організації фонологічних систем у плані парадигматики, рідше синтагматики їхніх компонентів у різних говорах української мови знаходимо в працях О. Брока, І. Верхратського, І. Панькевича, М. Пшепурської, З. Штібера, К. Дейни, М. Павлока, І. Робчука, Ф. Жилка, Т. Назарової, Л. Калнинь, С. Толстої, Т. Попової тощо. Створення цілісної картини фонологічної системи мови з усіма зв'язками її компонентів забезпечила методика, запропонована представниками Московської фонологічної школи (Р. Аванесов, П. Кузнецов, Л. Калнинь, О. Реформатський, М. Панов, С. Бромлей, К. Горшкова, Р. Пауфошима та інші), які поєднали парадигматичний і синтагматичний аспекти досліджень (докладніше див. Мартинова 2003: 7–14).

Розгортання системного вивчення говірок пов'язане з опрацюванням матеріалів до Загальнослов'янського лінгвістичного атласу (ЗЛА), де обов'язковим додатком до програмних записів стали фонологічні розвідки. Це спричинило створення низки описів фонологічних систем говірок, метою яких є повнота їх репрезентації. За докладністю охоплення фрагментів фонологічної системи в слов'янському мовознавстві вирізняють дослідження І. Лекова (Леков 1960), Б. Відоескі (Відоескі 1962), К. Горалека (Horalek 1962), З. Тополинської (Topolińska 1970), С. Урбанчика (Urbańczyk 1976), О. Лешки (Лешка 1978: 227–268), С. Толстої (Толстая 1983: 113–114), А. Басара, Я Басара (A. Basara, J. Basara 1983), П. Івіча (Ивић 1985), В. Курашкевича (Kuraszkewicz 1985), С. Реметича (Реметич 1985), Ф. Чижевського (Czyżewski 1994), І. Савіської (Sawicka 2007), Л. Йоча (Jocz 2016) та ін. Матеріал українських діалектів найповніше

представлено в працях С. Пожарицької (Пожарницкая 1967: 40–43), Т. Назарової (Назарова, 1970), Т. Попової (Попова 1971: 79–87), Л. Калнинь (Калнынь 1973), А. Залеського (Залеський 1973), П. Ткачука (Ткачук 1975), С. Чемеркіна (Чемеркін 1995), Г. Мартинової (Мартинова 2003) та ін. У цих дослідженнях засвідчено, що для повного опису звукового складу мови (наріччя, діалекту чи говірки) важливо встановити не тільки репертуар її структурних елементів, а й специфіку синтагматичних відношень, залежність реалізації фонем від конкретної позиції в слові чи фраз. Щоправда, у більшості з них об'єктом опису стали одна чи кілька говірок. **Метою нашої розвідки** є представлення теоретичних і методологічних засад типології великої кількості середньонадніпрянських говірок за матеріалами фонологічного і фонетичного рівнів діалектної мови.

Джерельним підґрунтям дослідження стали польові записи автора (відповіді на фонологічну й фонетичну частини питальника ЗЛА та тексти як основне джерело інформації) із 346 середньонадніпрянських говірок південно-східного наріччя української мови. Фонозаписи та їхні текстові аналоги були головним джерелом уточнення й конкретизації матеріалу під час його опрацювання. Це дало змогу перевірити реалізацію фонологічних одиниць, умови текстової поведінки кожного із зафіксованих елементів. Матеріали записів зіставлено зі свідченнями Атласу української мови (АУМ), регіональних атласів, діалектних словників, збірників текстів та окремих праць. Важливим чинником, що забезпечив повноту фонологічного і фонетичного аналізу, є згущення мережі обстеження, що стало однією з методологічних засад нашого дослідження. Для опрацювання матеріалу використано описовий та лінгвогеографічний методи із залученням методик моделювання фонологічних систем говірок і лінгвістичної статистики.

Характеризуючи вокалізм і консонантизм середньонадніпрянських говірок, виходимо із засад фонологічного аналізу, які вимагають виокремлення інвентарю фонем і звуків, установлення правил їхньої сполучуваності, особливостей реалізації фонем залежно від позиції в слові. Дослідження звукового і фонемного складу діалектної мови та характеристики фонем провадимо за методикою, згідно з якою тотожність фонетичного оточення не пов'язують із мінімальними парами, а достатнім для встановлення функціональної вартості звуків вважають можливість їх появи в ідентичних фонетичних позиціях (Мартинова 2003: 11–12). Оскільки завдання нашого дослідження не дають змоги провести докладний аналіз фонологічної й фонетичної систем кожної із середньонадніпрянських говірок за уодноманітненою схемою, як це запропонувала Л. Калнинь (Калнынь 1973), то ми, беручи за основу повний набір тих ознак, які використовувала ця дослідниця, поставили за мету

створити узагальнений портрет фонологічної й фонетичної систем середньонаддніпрянського говору, здійснивши типологію говірок цього континууму.

Фонемний інвентар визначено на основі опозицій, у яких фонemi мають релевантні диференційні ознаки (ДО). Virізнєння системи опозицій ґрунтується на тому, що компоненти фонологічного протиставлення мають підстави для диференціації та ідентифікації, зокрема різне підняття і однаковий ряд для голосних фонем, різний локальний ряд, спільний спосіб творення для приголосних та інші. Для зручності аналізу використано надговіркову інваріантну модель, яка включає повний набір фонем, для яких характерне поєднання всіх ДО, реалізованих у позиціях максимального розрізнення для типової середньонаддніпрянської говірки. Однак для окремих говіркових мікросистем чи їхніх груп характерні позиції, де внаслідок нейтралізації протиставлень на місці однієї з фонем з'являється одиниця – архіфонема, яку, згідно з концепціями Л. Зіндера, М. Трубецького, А. Мартіне, В. Виноградова, Л. Калнинь, реалізує звук, проміжний між двома членами опозиції (Мартінова 2003: 11–12). Виявлення архіфоном дозволяє повніше схарактеризувати фонологічні мікроструктури вокалізму і консонантизму досліджуваних говірок.

Повноту аналізу забезпечує врахування всіх позицій для виявлення кожної фонemi, установлення місця її репрезентантів у фонетичній структурі слова. Досліджуючи вокалізм, звертаємо увагу на такі позиції: початок, середина, кінець слова; наголошена, ненаголошена позиції; відкритий, закритий склад; тип консонантного оточення голосних фонем (після та перед губними, передньоязиковими – зубними й піднебінно-зубними, середньоязиковим [й], задньоязиковими, фарингальним [ґ], твердими й м'якими приголосними); позиція перед наступними складами з голосними різного підняття. Аналізуючи консонантизм, установлюємо правила сполучуваності окремих одиниць із голосними та приголосними звуками після паузи, між голосними й перед паузою в словоформах і складах, за особливостями артикуляції (локальний ряд, спосіб творення тощо).

Для вивчення звукової синтагматики використано методику, розроблену М. Пановим у його описі фонетики російської літературної мови (Панов 1967) й апробовану Л. Калнинь у діалектологічних дослідженнях (Калнинь 1973). З'ясування синтагматичних особливостей фонологічних одиниць на підставі суцільних текстів із великої кількості говірок дозволило укласти їхню дистрибуцію, виявити значно більшу варіативність звуків, увиразнити реалізацію фонологічних опозицій у різних умовах, установити позиції їхньої релевантності й нейтралізації, функціональну

навантаженість фонем, а відтак – об'єктивно відтворити структурну організацію фонологічної і фонетичної систем середньонаддніпрянських говірок. Дослідження провадимо в синхронному аспекті, проте в описі є елементи діакронії. Зокрема, це виявлено в розмежуванні позицій різного генетичного плану, наявності відсилок до історично відмінних рефлексів праслов'янських голосних і їхньої репрезентації у фонологічній і фонетичній системах середньонаддніпрянського говору. Крім цього, розглядаючи структури вокалізму й консонантизму, виділяємо в них типи, характерні для окремих груп говірок досліджуваного континууму.

Запропонований комплексний підхід до аналізу виявлених мовних фактів дав змогу виявити склад, структурну організацію й ареальні типи фонологічної і фонетичної систем середньонаддніпрянських говірок. Він засвідчив, що в досліджуваному континуумі наявна диференціація як на рівні репертуару фонем та їхніх реалізаторів, так і на рівні тих процесів, що відбуваються в говірках. Відмінності в інвентарі фонем та їхніх репрезентантів у підсистемі вокалізму залежать насамперед від наголошеності / ненаголошеності. За цією ознакою виявлено **6 типів** структур наголошеного і ненаголошеного вокалізму, у межах яких на реалізацію фонем можуть впливати сусідство окремих груп голосних і приголосних, характер складу, місце в слові. Усі ці фактори послідовно враховано в аналізі, унаслідок чого виявлено типи вокальних систем, протиставні за поширенням. На підставі картографування встановлено, що для більшості середньонаддніпрянських говірок характерний шестифонемний наголошений вокалізм, який репрезентують надговіркові моделі двох типів (А, Б) (к. 1). У говірках зі структурною організацією голосних типу А (/i/, /u/, /e/, /y/, /o/, /a/), зону поширення яких позначено горизонтальним штрихуванням, репрезентантами фонем здебільшого є їхні основні вияви; у говірках типу Б інвентар голосних /i/, /u/, /e/, /y/, /o/, /a/ ускладнюють архіфонемі <i>, <u>, які нейтралізують протиставлення /i/ : /u/ в північних середньонаддніпрянських говірках в ініціальній позиції, зрідка в середині слова незалежно від наголошеності / ненаголошеності: <ineŭ, <u'n'ŭŭ, <i'ŭ'n'ŭŭ, <i'ŭ'niŭŭ, <u'nače, митла, м'ітл'а, митл'а, проте ці вияви мають нерегулярний характер. Аналіз показав, що зменшення функціонального навантаження /i/, виявлене в північних середньонаддніпрянських говірках, зумовлене також тим, що в них *и, *о, *е, зрідка *ѣ в окремих словоформах не рефлексує звук [i]. Це засвідчено в прийменниках, префіксах пид-, оби-, оди-, зи-, рози-: пид'нар, пидн'ом, пидн'імайу, пі'доходит', п'ідийшло, пі'длийу, зрідка в середині слова: ри(i'ŭ)л'а, рил'а, сим'й(н')а, сем'н'а, <пони(e, e'ŭ)л, роу'чак, <тул'еу', пошила, у закінченнях іменників 3 відміни у род., дав., місц. в. одн., іменників жін. р. з основою на шиплячий у род. в. одн. та наз. в. мн., прикметників і займенників у наз. в. мн.: <соли,

сов'істи, пам'яти, з'осини, з'ночи, п'р'ажі, д'їжі, з'роши, уиши, та'ки гарни'кисли гур'ки, мис'ки ви'лики по'лиу'їани тощо. Перерозподіл функціонального навантаження фонем /i/ та /и/, зрідка /e/, /o/, /y/, поява архіфоном <і_и>, <и_е> представлені переважно в північній смузі середньонаддніпрянських говірок, а в окремих словах (ин'її, ин'дик, соли) на всій території досліджуваного ареалу.

За особливостями ненаголошеного вокалізму досліджуваних говірок виділено чотири типи структур (А, Б, В, Г), кожен з яких характеризує наявність архіфоном, що виникли внаслідок нейтралізації протиставлень (к. 2). Типовою для ненаголошеного вокалізму говірок центральної зони є п'ятифономна структура /i/, /и/, /y/, /o/, /a/, ускладнена архіфономемами <е_и>, <и_е> (тип А), що зрідка нейтралізують опозицію фонем /и/ : /e/ за рахунок репрезентантів /e/ в суспільстві із сонорними (здебільшого її реалізує звук [и]): розви'де, зави'зем, приве'зут', ми'не, хриш'чений, ви'чер'айут', тип'л'ен'ким, жи'ну, замир'зайе, на'вир'стат'ї, зир'но, зи р'нини. Залежно від позиції в говірках цього типу можуть бути різні набори фонем і архіфоном (див. табл. 1).

Таблиця 1

Позиційні набори фонем і архіфоном у середньонаддніпрянських говірках

Група говірок	Позиційні набори фонем і архіфоном
Центральна	/i/, /и/, <е _и >, <и _е >, /y/, /o/, /a/ – у середині слів після різних груп приголосних у перед- і післянаголошених складах, /i/, /и/, /e/, /y/, /o/, /a/ та /i/, /и/, /e/, <е _и >, <и _е >, /y/, /o/, /a/ – перед складом із наголошеним [e], /i/, /и/, /e/, <е _и >, <и _е >, /y/, /o/, /a/ – у кінці слів
Північна	у наголошеній позиції – /i/, /и/, <и _і >, <і _и >, /e/, /y/, /o/, /a/, у ненаголошеній позиції – /i/, /и/, <и _і >, <і _и >, /y/, /o/, /a/ – у середині слів після різних груп приголосних у перед- і післянаголошених складах, /i/, /и/, <и _і >, <і _и >, /e/, /y/, /o/, /a/ – у кінці слів
Південна, східна, зрідка в центральній	у позиції перед складом з наголошеним [e]: /i/, /и/, /e/, <е _и >, <и _е >, /y/, /o/, /a/; /i/, /и/, <е _а >, <а _е >, /y/, /o/, /a/; /i/, /и/, <е _и >, <и _е >, <е _а >, <а _е >, /y/, /o/, /a/

Західна	у ненаголошеній позиції: /i/, /и/, <e _и >, <и _е >, /y/, /o/, <o _у >, <у _о >, /a/, /і/, /и/, /е/, <e _и >, <и _е >, /y/, /о/, <о _у >, <у _о >, /а/, <e _а >, <а _е >, <а _и >, <и _а >; /i/, /и/, /е/, <e _и >, <и _е >, /y/, /о/, /а/, <e _а >, <а _е >, <а _и >, <и _а >
---------	--

Як бачимо, у говірках центральної зони виявлено такі набори – /i/, /и/, <e_и>, <и_е>, /y/, /o/, /a/ – у середині слів після різних груп приголосних у перед- і післянаголошених складах; /i/, /и/, /е/, /y/, /о/, /а/ та /i/, /и/, /е/, <e_и>, <и_е>, /y/, /о/, /а/ – перед складом з наголошеним [е] та /i/, /и/, /е/, <e_и>, <и_е>, /y/, /о/, /а/ – у кінці слів. Структурна організація голосних типу Б включає такі елементи: /i/, /и/, <i_и>, <и_і>, <e_и>, <и_е>, /y/, /о/, /а/ (на карті представлена накладанням на горизонтальне штрихування вертикального в північній частині досліджуваного континууму). Її ускладнюють ахіфоними <i_и>, <и_і>, <e_и>, <и_е>, що відповідно нейтралізують протиставлення /i/ : /и/ (незалежно від наголошеності / ненаголошеності), /и/ : /е/ (в ненаголошеній позиції) в північних середньонаддніпрянських говірках. Структура ненаголошеного вокалізму типу В (/i/, /и/, /е/, /y/, /о/, /а/) властива окремим говіркам центральної, південної та східної зон, де в позиції перед складом із наголошеним [е] фонема /е/ зберігає свій основний вияв – голосний [е] чи її реалізують проміжні варіанти [e^и], [и^е] (на карті цей тип позначено скісним штрихуванням). Напр.: *пе'чем, бе(е_и)'ре, бе'рем, хреш'ченіі, те'пер, кер'сет, п'ідперезана, те'че*. У низці говірок цього типу з'являються архіфоними <e_а>, <а_е>, що в згаданій позиції нейтралізують опозицію /е/ : /а/: *ба'реза, ва'шен', ва'чер'ат', в'ипа(е_а)'ре, бе(а_е)'ре, не(а_е)'се, дона(е_а)'се, ўна'се, не(а_е)'сем, спе'чец'а, зале'нен'ка, зале'нен'ке, та(а_е, е_а)'пер* (цей підтип репрезентує ізоглоса, суцільна у випадку послідовної зміни, пунктирна, якщо обнижені вияви /е/ поодинокі). Структуру ненаголошеного вокалізму типу Г (/i/, /и/, /y/, /о/, /а/) ускладнюють архіфоними <e_и>, <и_е>, <о_у>, <у_о>, що нейтралізують опозиції /и/ : /е/, /y/ : /о/ за рахунок виявів фонем /е/ та /о/ (зону поширення цієї структури передає накладання на горизонтальне штрихування вертикального хвилястого), напр.: *виздо'ро'в'йе, чо'ло'в'ік, то'д'і, пирибу'л'іла, по'хо'л'одн'і вод'і по'хо'дила, в'иго'дували, по'чу'ла, го'р'іло, ви'с'ільно'йі, ко'л'і'на, на'сто'л'і, дл'а'чо'ло'в'ік'ів, ко'жух*. Відзначимо, що ненаголошені звужені вияви /о/ в говірках цього типу мають різну частотність: від послідовного вияву в окремих позиціях до фіксації в поодиноких словах. Структура зі звуженими виявами фонем /е/ та /о/ характерна переважно для говірок західної зони, хоч зрідка трапляється в окремих південних і східних. Крім цього, у низці говірок типу Г позиційний набір фонем і архіфоном зростає, оскільки з'являються архіфоними <а_и>, <и_а>, <о_и>, <и_о>:

ви_ареніки, гла_ад'іла, ва_арен'а, ти_об'і, со_аб'і, п'ідти_очку, які зрідка нейтралізують протиставлення /и/ : /а/ : /и/ : /о/.

У процесі дослідження підсистеми консонантизму середньо-наддніпрянських говірок виявлено такі структурні ланки, що є стабільними в усьому досліджуваному ареалі: це склад і реалізація губних /б/, /п/, /в/, /м/, /ф/, передньоязикових /т/, /т'/, /д/, /д'/, /н/, /н'/, /с/, /с'/, /з/, /з'/, середньоязикової /й/, задньоязикових /к/, /х/, /г/ та глоткової /г/, однак функціональне навантаження частини з цих фонем є різним для говірок центральної та периферійних зон. Крім цього, виявлено варіативні ланки щодо структурної організації фонем: наявність /р'/ і відповідно опозиції /р/ : /р'/; наявність /л'/ та опозиції /л' : /л'/, наявність м'яких піднебінних /ж'/, /ш'/, /ч'/ та опозицій /ж/ : /ж'/, /ш/ : /ш'/, /ч/ : /ч'/.

Таблиця 2 репрезентує стабільні та варіативні ланки консонантизму, що дало підстави виокремити типи структурної організації консонантизму і відповідно типи досліджуваних говірок (табл. 2).

Таблиця 2

Варіативність консонантних структур у середньонаддніпрянських говірках

Типи	Структури консонантизму																			
	б п в м ф	т т' д д' н н' с с' з з'	ц ц' V V'	р	р'	л	л'	л'	й	ж	ж'	ш	ш'	ч	ч'	U	U'	к	х	г
А	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+
Б	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+
В	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	-	+	-	+	-	+	-	+	+	+
Г	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-	+	-	-	+	-	+	+	+	+
Д	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-	+	+	-	+	+	+

У більшості середньонаддніпрянських говірок центральної зони (тип А) переважає 35-фонемна структура приголосних, для якої характерні м'які піднебінні фонемні /ж'/, /ш'/, /ч'/, передньоязикова /р'/, альве-

олярна /л'/, незначне функціональне навантаження мають фонemi /V/, /V'/, /U/, /U'/. Мінімально представлені фонemi /г/ та /ф/, що можливі лише спорадично в словах, перейнятих із літературної мови, тому вважаємо їх лише потенційними для системи досліджуваних говірок. У північних середньоаддніпрянських говірках (тип Б) склад приголосних фонем зазнає незначних змін. Здебільшого до нього входить 35 фонем, як і в говірках центральної зони, проте в позиції перед голосним [у] переважно в дієслівних закінченнях 1 ос. одн. теп. ч., рідше перед звуком [о] втрачено фонему /р': n' id' жару, vi' ору, сикрита' ром, за' паруйе, ви' ва-руйе, пови' оруйи м, по' дручку, за' баїстру' ка, при' куруйе, у зв'язку з чим її функціональне навантаження зменшене. Для говірок західної зони (тип В) характерна 31-фонемна структура консонантизму, оскільки в них відсутні м'які фонemi /р'/, /ш'/, /ж'/, /ч'/, проте зросло функціональне навантаження /V /, /V'/, /U /; мовці ширше використовують фонemi /г/ і /ф/, що навіть здатні субституювати фонему /г/ та звукосполуку [хв]. У цих говірках функціонує переважно фонема /л/, хоч в окремих із них у кількох позиціях фіксуємо /л'/; зменшене використання фонем /б/, /д/, /з/, /ж/, /г/ унаслідок повного чи часткового оглушення в різних позиціях. У консонантизмі говірок східної та південної зон (відповідно типи Г і Д) виявлено здебільшого 32 фонemi: у них функціонує /р'/, але здебільшого відсутні /ж'/, /ш'/, /ч'/.

Однак склад приголосних і їхнє функціональне навантаження у цих говірках може бути відмінним: в окремих із них наявні м'які /ж'/, /ш'/, /ч'/, в інших спорадично втрачено /р'/, ще в інших – тверду афrikату /ч/, м'які /ж'/, /ш'/, а в позиції кінця слова – /р/.

Отже, опрацювання матеріалу з великої кількості говірок за структурами вокалізму і консонантизму дозволяє стверджувати, що в досліджуваному континуумі виявлено різні типи структурної організації вокалізму і консонантизму і відповідно різні типи говірок, які є ареальними опозитами, тобто існує внутрішньодіалектна диференціація. Поєднання структурного аналізу говірки як окремої системи з її розглядом в ареалогічній проекції уможливило виокремлення типових елементів середньонаддніпрянського говору та рис, характерних для периферійних груп говірок, виявити такі фонетичні й фонологічні особливості, що не були зафіксовані іншими дослідниками.

Перспективу запропонованого підходу вбачаємо в можливості його використання для докладного студіювання фонетичної та фонологічної систем інших діалектів української та різних слов'янських мов.

Література

- Залеський, Антон, Вокалізм південно-західних говорів української мови, Наукова думка, Київ, 1973, 155 с.
- Калнынь, Людмила, Опыт моделирования системы украинского диалектного языка, Наука, Москва, 1973, 398 с.
- Лешка, Олаф, Звуковой строй говора села Звала Восточной Словакии, in: Studie ze slovanske jazykovedy 1, Praha, 1978, s. 227–268.
- Мартинова, Ганна, Середньонадніпрянський діалект. Фонологія і фонетика, Черкаси, 2003, 365 с.
- Назарова, Татьяна, Фонологическое описание говора контактной зоны, in: Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования, Наука, Москва, 1970, с. 63–72.
- Панов, Михаил, Русская фонетика, Просвещение, Москва, 1967, 437 с.
- Пожарицкая, София, Опыт описания фонологической системы говора на материале ОЛА, in: Совещание по Общеславянскому лингвистическому атласу, Тезисы докладов (Львов, 5–7 июня 1967 г.), Львов, 1967, с. 40–43.
- Попова, Татьяна, Вокалізм однієї гуцульської говірки, in: Праці XII Республіканської діалектологічної наради, Наукова думка, Київ, 1971, с. 79–87.
- Ткачук, Петр, Фонетическая система западнopoдoльских говоров украинского языка (вокализм и консонантизм), Киев, 1975, 177 с.
- Толстая, Светлана, К типологии вокалических систем полесских говоров, in: Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі, XV Республіканська діалектологічна нарада, Тези доповідей, Житомир, 1983, с. 113–114.
- Трубецкой, Николай, *Основы фонологии*, Издательство иностранной литературы, Москва, 1960, 372 с.
- Чемеркін, Сергій, Типологія фонологічних систем західнополіських говірок, Київ, 1995, 306 с.
- Basara, Anna, Basara, Jan, Opis fonologiczne polskich punktów „Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego”, Zeszyt 11: Małopolska, PAN, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, 1983, 153 s.
- Відоєскі, Божидар, Кумановскиот говор, Скопје, 1962, 349 с. + карта.
- Czyżewski, Feliks, Fonetyka i fonologia gwar polskich i ukraińskich południowo-wschodniego Podlasia, Lublin, 1994, 467 s.
- Horalek, Karel, Uvod do studia slovanských jazyků, Praha, 1962, 488 s.
- Jocz, Lechosław, System samogłoskowy gwary Dąbrowki Wielkopolskiej, in: Gwary Dziś, Vol. 8, 2016, s. 115–140.

- Ивић, Павел, Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје, Матица српска, Нови Сад, 1985, 215 с.
- Kuraszkewicz, Władisław, Ruthenika. Studia z historycznej i współczesnej dialektologii wschodniosłowiańskiej, Warszawa, 1985, 313 s.
- Леков, Иван, Насоки в развоја фонологичните системи на славјанските езици, Софија, 1960, 114 с.
- Реметић, Слободан, Говори централне Шумадије, САНУ, Београд, 1985, 555 с.
- Sawiska, Irena, Język polski, [w:] Komparacja współczesnych języków słowiańskich. Fonetyka i fonologia, red. I. Sawiska, Opole, 2007, s. 305–320.
- Topolińska, Zuzanna, Opisy fonologiczne punktów „Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego”, Z. 1. Kaszuby, Wielkopolska, Śląsk, Ossolineum, Wrocław, 1982, 150 s.
- Urbańczyk, Stanisław, Zarys dialektologii polskiej, PWN, Warszawa, 1976, 100 s.

Легенди і коментарі до карт

Карта № 1 Структури наголошеного вокалізму

▣ – /i/, /и/, <i₁>, <i_и>, /e/, /y/, /o/, /a/

▢ – /i/, /и/, /e/, /y/, /o/, /a/

⊥⊥⊥ – обниження виявів фонем /и/ до звука [е] і звуження репрезентантів фонем /е/ до звука [и]

⊥⊥⊥ – спорадичні випадки обниження виявів фонем /и/ до звука [е] і звуження репрезентантів фонем /е/ до звука [и].

Карта № 2 Структури ненаголошеного вокалізму

▣ – /i/, /и/, <i_е>, <e_и>, /y/, /o/, /a/ (у середині слова)

▢ – /i/, /и/, <i₁>, <i_и>, <e_и>, <i_е>, /y/, /o/, /a/

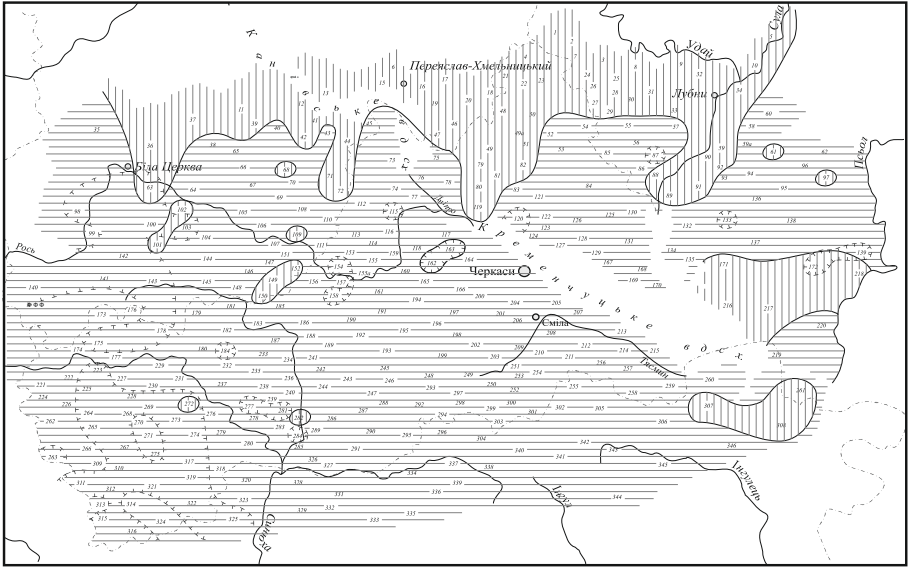
▨ – /i/, /и/, <i_е>, <e_и>, /e/, /y/, /o/, /a/ (перед складом з наголошеним звуком [е])

⊥⊥⊥ – /i/, /и/, <i_е>, <e_и>, /e/, /y/, /o/, <o_y>, <y_o>, /a/

⊥⊥⊥ – /i/, /и/, <i_е>, <e_и>, <e_а>, <a_е>, /y/, /o/, /a/

⊥⊥⊥ – /i/, /и/, <i_е>, <e_и>, <e_а>, <a_е>, /y/, /o/, /a/

№1

№2

Ganna MARTYNOVA

**PHONOLOGICAL DESCRIPTION OF THE DIALECT:
PROBLEM OF PATOIS TYPOLOGY**

The article regards general theoretical and methodological grounds for systematic research of phonological and phonetic levels of the dialectal speech on the whole and their practical application for typology of the Mid Upper Dnieper patois. The paper points out the accomplished phonological and phonetic analysis being maintained by new source material, answers to the phonological and phonetic parts of the EVIL questionnaire together with the sound tapes and their textual representation for versifying and interpreting the material during its working out; concentrating the boundaries of the patois under consideration (346); combination of the structural analysis with representation in the areal aspect and applying methods of model building for phonological systems of the patois and linguistic statistics. The approach enabled to characterize in detail the microsystems of the Mid Upper Dnieper dialects through specification of the vowels and consonants, singling out their oppositions, establishing their peculiarity in the sound structure of the word according to its position, and also to reveal functional significance of vowels and consonants and their syntagmatic characteristics. Combination of paradigmatic and syntagmatic aspects enabled to analyze phonological system of the Mid Upper Dnieper patois that belongs to the South- Eastern dialect of the Ukrainian language as a wholesome object the structure of which being arranged for phoneme oppositions that are signified for various differential features. These methodology grounds of the research enabled to reveal various types in the structural arrangement of the vowel and consonant sounds and in the various types of patois correspondingly that appear to be areal opposites and represent the inner dialect differentiation.

Key words: *the middle-Dnieper dialect, phonetic and phonological systems, systematic analysis, opposition, neutralization, archiphoneme, typology, the arealogical differentiation.*